

ELEKTRON BIBLIOQRAFİK MƏLUMAT BAZASI SBA-NIN ƏSAS TƏRKİB HİSSƏSİDİR

İnformasiyalı cəmiyyətin yaradılmasında və təkmilləşdirilməsində informasiya ehtiyatlarını toplayan, gələcək nəslə ötürən, informasiya daşıyıcısı kimi fəaliyyət göstərən kitabxananın rolu əvəzənməzdir.

Artıq müasir informasiyalı cəmiyyətdə kitabxananın kommunikasiya sistemində əhəmiyyəti o qədər artmışdır ki, kitabxanasız cəmiyyətin informasiya təminatını ödəmək mümkün deyil. Kitabxana cəmiyyətdə elmin və mədəniyyətin inkişafında təhsil və tərbiyənin yüksəldilməsində, həmçinin insanların informasiya təminatında mühüm sosial institut kimi yaxından iştirak etməklə ən çox istifadə olunan müəssisəyə çevrilmişdir (5. s.4). Hər bir şəxsin, qrupun, kollektivin inkişafı mövcud informasiyaları axtarmaq və istifadə etmək bacarığından asılıdır. Bu şagirddən tutmuş alimə qədər bütün insanlara həm gündəlik, həm də gələcək fəaliyyətini daha səmərəli qurmaq üçün lazımdır. Müəyyən tarixi dövrdə yaradılmış informasiyaların toplanması, mühafizəsi və sonradan istifadəsi məhz kitabxana vasitəsilə mümkündür. İnformasiyalı cəmiyyətdə əsas diqqət informasiya ehtiyatlarına yönəlir.

İnformasiya ehtiyatları insanlar tərəfindən sosial istifadə üçün yaradılmış və müxtəlif maddi daşıyıcılara köçürülmüş, yazılmış biliklərdir.

İnformasiya xidməti istifadəçiyə verilən informasiya məhsullarıdır. İnformasiya xidməti ancaq məlumat bazalarının ənənəvi və ya kompüterləşdirilmiş xidmət formalarında icra edilir. Məlumat bazası informasiya xidmətini həyata keçirmək üçün əsas mənbədir.

İnformasiya məhsulları və xidmətlərinin istifadəsi baxımından məlumat bazaları bibliografik və qeyri-bibliografik bazalara bölünür. (8)

Bibliografik məlumat bazaları referat və annotasiyalar da daxil olmaqla, sənədlərə dair ikinci növ informasiyaları mühafizə edir. Qeyri-bibliografik məlumat bazaları bir çox növlərdən ibarətdir. onlardan soraq-xarakterli məlumat bazaları (ünvanlar, hərəkət cədvəli, mağaza telefonları və s); tam mətnli məlumat bazaları. Belə bazalar əsasən İnternetin məlumat bazaları Web saytlar kitabxana və arxiv fondlarıdır; maliyyə məlumat bazaları-firmalara, banklara, birjalara və obyektlərə dair informasiyalardır:

Hər bir kitabxananın bibliografik məlumat bazası onun SBA-da cəmləşir.

Soraq-bibliografiya aparatı bütün tip kitabxanaların bibliografik fəaliyyətinin zəruri əsası olmaqla oxuculara bibliografik informasiya, soraq-bibliografiya xidmətini, tövsiyə bibliografiya fəaliyyətini həyata keçirməyə imkan verir. Onun vasitəsilə bibliografik vəsaitlərin tərtibi üçün lazım olan ədəbiyyat meydana çıxarılır və bibliografik biliklər təbliğ edilir. SBA-nın təşkilində əsas məqsəd kitabxana fondunun məzmununu tam, həm də müxtəlif aspektlərdə analitik şəkildə açmaqdan ibarətdir. SBA özündə adətən çap əsərləri və ya kataloq kartoçkası formasında ikinci sənədlər kütləsinin məcmuunu əks etdirir. Bu hər şeydən əvvəl həmin sənədlərin əhəmiyyəti və onlarda qiymətli bibliografik məlumatların olması ilə xarakterizə olunur. Beləliklə, SBA-nın şərhini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar. SBA sənədli məlumat axtarış sistemi olub bibliografik, kitabxana və faktoqrafik məlumatın təbliği, axtarışı və verilməsinin optimallaşdırılması məqsədi daşıyır. (12)

SBA-nın tərkibi və həcmi kitabxananın məlumat ehtiyatlarının inkişaf dərəcəsi və kitabxana bibliografiya xidmətinin həyata keçirilməsi xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur. SBA-nın təşkili hər şeydən əvvəl cəmiyyətin daimi mə-

lumat tələbatının ödənilməsi məqsədini daşıyır. Şübhəsiz ki, elmi-metodiki cəhətdən düzgün təşkil edilmiş SBA olmadan yüksək səviyyəli kitabxana-biblioqrafiya xidmətini həyata keçirmək mümkün deyil.

SBA-nın quruluşu nəzəri ədəbiyyatda təcrübi nöqteyi-nəzərdən xarakterizə edilərək onun 2 tərkib hissəsi olduğu göstərilir.

1. Soraq və biblioqrafik nəşrlər fondu;
2. Kataloq və kartoteka sistemi (12.s.44)

Qeyd etmək lazımdır ki, belə bölgü aparılması müəyyən üstünlüyə malikdir. O əyani sürətdə SBA-nın təşkilinin özünəməxsus xüsusiyyətini əks etdirir. SBA-nın bu hissələrindən hər biri qanunauyğun şəkildə yaranmış və onlar, biri-digərini tamamlayır və birlikdə sistem yaradırlar.

1980-cı illərdə SBA-nın tərkib hissəsi nəzəri ədəbiyyatda üç hissədən ibarət olduğu qeyd edilirdi.

1. Soraq və biblioqrafik nəşrlər fondu;
2. Kataloq və kartoteka sistemi;
3. Ödənilmiş arayışlar fondu. (13)

Lakin, 1990-cı ildə çapdan çıxmış Kitabxanalarda biblioqrafiya işinin təşkili və metodikası adlı rus dilində olan dərslikdə (12) SBA-nın iki tərkib hissəsi olduğu qeyd edilir. Artıq burada ödənilmiş arayışlar fondu soraq-biblioqrafik nəşrlər fondunun dördüncü tərkib hissəsi kimi verilir.

SBA-nın bugünkü tərkibi uzun illər davam edən tarixi inkişafın nəticəsidir. Əvvəllər SBA kitabxana fondunun məzmun və tərkibini açan kataloqlardan ibarət idi. Daha sonralar SBA-nın tərkibinə müxtəlif məlumat nəşrləri, biblioqrafik nəşrlər, eləcə də kitabxanada tərtib olunan kartotekalar, daha sonralar isə əvvəllər yerinə yetirilmiş yazılı arayışlar da daxil edilir. SBA-nın funksiyaları çox müxtəlifdir və kitabxana fəaliyyətinin bütün istiqamətlərində ondan istifadə olunur.

Bu onu göstərir ki, SBA yarandığı gündən bu günə kimi onun təşkili daima dəyişmiş və təkmilləşmişdir. Bu

proses bu gün də davam edir. Belə ki, müasir texnologiyanın xüsusilə kompüter texnologiyasının biblioqrafik proseslərə tətbiqi kitabxananın SBA-na müsbət təsir göstərir.

Kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılmasında yeni texnologiyaların tətbiq edilməsi kitabxanada ənənəvi kataloq və kartotekaların elektron formaya keçirilməsinə imkan yaradır və nəticədə biblioqrafların aparıcıları axtarış zamanı ənənəvi informasiya mənbələri və texnologiyalardan tədricən elektron mənbəyə keçirlər.

Avtomatlaşdırılmış kitabxanalar ilk növbədə elektron kataloqun yaradılmasından başlayırlar. Ənənəvi kataloq və kartoçkalardan fərqli olaraq biblioqrafik axtarış burada bir çox ünsürlərlə aparılır; müəllif, sərlövhə, tərtibçi, redaktor, tərcüməçi, nəşr ili və s. Bütün bunlardan başqa elektron kataloqda real vaxt rejimində informasiyanı görmək imkanı yaranır. Ümumiyyətlə, informasiya cəmiyyəti fərdi biliklərin internetin köməyi ilə ictimailəşməsi üçün misilsiz imkanlar yaradır.

İstifadəçilərin mütəmadi informasiya təminatı informasiya cəmiyyətində çox vacib olan elektron bazaların qurulmasına kömək edir.

İnformasiya cəmiyyətinin əsas tələblərindən biri biblioqrafik məlumat bazalarını yalnız ənənəvi formada deyil, həm də elektron formada istifadəçilərə təqdim etməkdir. Ənənəvi çap məhsulunu elektron formada hazırlamaq, qorumaq və düzgün istiqamətləndirərk üçün hazırda insan fəaliyyətinin bütün sahələrində İnformasiya-Kommunikasiya Texnologiyalarından (İKT) geniş şəkildə istifadə olunur.

Məhz İKT-nin kitabxanalarda tətbiqi qlobal İnternet şəbəkəsinə çıxışı kitabxanalara öz fondlarını elektron formada dünyaya təqdim etməyə imkan verir.

Müasir texnologiyanın biblioqrafik əməliyyatların yerinə yetirilməsinə, tətbiq olunması kitabxananın SBA-nın

tərkibini daha da təkmilləşdirir və yeni-yeni xidmət metodlarının yaranmasına səbəb olur.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qəbul etdiyi İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında qanunda (Maddə 2) informasiya texnologiyalarına belə tərif verilir.

«İnformasiya texnologiyaları-informasiya prosesləri zamanı, o cümlədən hesablaşma və təşkilat texnologiyasının tətbiqi ilə istifadə edilən üsul və vasitələr sistemidir». (4) Deməli, kitabxanada icra edilən ənənəvi kitabxana informasiya prosesləri də informasiya texnologiyalarının tərkibinə daxildir.

Respublikamızda bibliografik proseslərinin avtomatlaşdırılması və kompüter texnologiyasının tətbiqi sahəsində AMEA MEK-nın fəaliyyəti nəzər-diqqəti daha çox cəlb edir. MEK-nın 2002-ci ildə yaradılmış «Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» şöbəsi kitabxana-informasiya işi sahəsində avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemlərinin tətbiqini həyata keçirir. Şöbə kitabxanada iş proseslərinin avtomatlaşdırılmasını Rusiya istehsalı olan «İRBİS - 64» avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemi vasitə ilə reallaşdırılır. Artıq 3 ildir ki, kitabxananın İnternetə qoşulmaq imkanı var. Əsas modemi «Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» şöbəsində yerləşdirilən İnternet və İnternet qoşulmaları ümumilikdə kitabxananın kommunikasiya infrastrukturunu təşkil edir.

2006-cı ildə İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu tərəfindən AMEA-nın bütün elmi tədqiqat müəssisələrinin vahid şəbəkədə birləşdirilməsi işləri başa çatdırılmışdır. Bu proses öz növbəsində şəbəkə kitabxanalarının da İnternetlə tam təmin olunmasına şərait yaratmışdır. Bu isə «Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» şöbəsi tərəfindən AMEA şəbəkə kitabxanası ilə MEK arasında İntegral kitabxana-İnformasiya şəbəkəsini qorumağa, onların fə-

liyyəti bütövlükdə avtomatlaşdırmağa, toplu elektron kataloq yaratmağa real imkanlar vermişdir.

Son 2 ildə kitabxanada şöbələrin fəaliyyəti 3 istiqamətdə avtomatlaşdırılır. Birinci mərhələdə avtomatlaşdırılması daha çox zəruri olan «Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» şöbəsi, «Ədəbiyyatın elmi kompüterləşdirilməsi» şöbəsi, «Xidmət» şöbəsi, «Bibliografiya» şöbəsi, nəzərdə tutulur.

İkinci mərhələdə nisbətən zəruri olan şöbələr avtomatlaşdırılacaq. Buraya aşağıdakılar daxildir:

1. Qərbi Avropa ədəbiyyatı şöbəsi;
2. Şərq ədəbiyyatı şöbəsi;
3. Milli ədəbiyyat şöbəsi;
4. Elmi kataloqlaşdırma şöbəsi;
5. Kitabxanaşünaslıq şöbəsi.

Üçüncü mərhələdə isə avtomatlaşdırmağa qismən ehtiyacı olan şöbələr «Fondun təşkili, mühafizəsi və istifadəsi» şöbəsi və «Sənədlərin konservasiyası, bərpası və surət çıxarma» şöbəsi informasiya texnologiyaları ilə təmin olunacaq.

2005-ci ildə MEK-da birinci istiqamət üzrə işlər yekunlaşmışdı. (10. s.2)

Hal-hazırda MEK-da aşağıdakı proseslər avtomatlaşdırılmış şəkildə həyata keçirilir.

Oxucu sorğularının öyrənilməsi: informasiyanın alınması, mühafizə olunması və paylanması.

Şöbələrarası əlaqələr;

Beynəlxalq və daxili yazışmalar;

Sənəd dövriyyəsi;

Xarici informasiya mənbələrinə çıxış.

2003-cü ildə MEK-da iş prosesləri 20, 2004-cü ildə 30, 2005-ci ildə 40, 2006-cı ildə isə 50 faiz avtomatlaşdırılıb. (10. s.3) Bu göstəricilər dünya standartları ilə qənaətbəxş hesab olunmasa da respublika kitabxanaları üçün hələlik optimal variantdır.

Mərkəzi Elmi Kitabxanada elektronlaşdırma işləri 2 ildir ki, davam edir. 2006-cı ildə elektron kataloq, elektron kitabxana, elektron məlumat bazaları, elektron bibliografik göstəricilərin hazırlanması istiqamətində bir sıra işlər görülmüşdür:

İRBİS-64 avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya sisteminin köməyi ilə elektron kataloqun yaradılması davam etdirilmiş, 2006-cı ildə 2290 adda ədəbiyyatın elektron kataloqu yaradılmışdır. Hazırda kitabxananın elektron kataloq sistemində 4 əsas baza mövcuddur.

a) nadir nəşrlər bazası;

b) Azərbaycan dövlətçiliyi və Heydər Əliyev kitabxanasının bazası;

c) Cari ədəbiyyat bazası;

d) «Azərbaycanşünaslıq bazası»

2006-cı ildə «Nadir nəşrlər» bazasına 540, «Azərbaycan dövlətçiliyi və Heydər Əliyev kitabxanası»nın bazasına 300, «Cari ədəbiyyat» bazasına 1200, «Azərbaycanşünaslıq» bazasına isə 250 adda kitab daxil edilmişdir.

Neft ədəbiyyatının elektron kataloqunun yaradılması üzrə də işlər görülmüşdür. «Bibliografiya» şöbəsi tərəfindən təqdim olunan 1500 adda ədəbiyyatın kartoçkası maşınla oxunan formata keçirilərək elektron kataloqa daxil edilmək üçün hazır vəziyyətə gətirilmişdir. Hazırda bunun üçün kitabxananın elektron kataloq sistemində 5-ci baza – «Azərbaycanda neft» bazası formalaşdırılır. 2006-cı ildə 3 cildə «Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının alimləri, I-ci hissə Humanitar və sosial elmlər» adlı elektron bibliografik göstərici hazırlanmışdır. Buraya alimlərin tərcümeyi-halı, elmi fəaliyyəti, elmi dərəcəsi, iş yeri, əsərləri, məqalələrinin adları və nailiyyətləri daxil edilmişdir. Perspektivdə həmin göstəricinin materiallarından istiadə etməklə elektron kataloq sistemində 6-cı bazanın - «Azərbaycan alimləri» adlı bazası yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Artıq elektron göstə-

ricilərdə 90-dan artıq alim haqqında məlumat yerləşdirilmişdir.

2006-cı ildə elektron məlumat bazası genişləndirilmiş, elektron kitabxanaya yeni nəşrlər daxil edilmişdir. «Ədəbiyyatın elmi komplektləşdirilməsi şöbəsi vasitəsilə» kitabxanaya AMEA-nın bir sıra nəşrləri həm də elektron variantda toplanmışdır. Həmin nəşrlər şöbədə toplanmış və vahid formatda işlənmişdir. Buraya AMEA-nın «Xəbərlər» (2001-2006 bütün nömrələri), «Yer elmləri» (2005-2006), «Azərbaycan kimya jurnalı» (2001-2006), «Məruzələr» (2004-2005), «Hesabatlar» (2003-2005), «Biologiya jurnalı» (2005-1006), «İnformasiya texnologiyaları problemləri» (2005-2006) jurnalının elektron variantları daxildir. 2006-cı ildə Mərkəzi Elmi Kitabxanaya elektron formada 36 dissertasiya və avtoreferat daxil olmuşdur. (10. s.5)

«Mərkəzi Elmi Kitabxananın nəşrləri», «Elmi əsərlər», «Mərkəzi Elmi Kitabxananın hesabatları» (2003-2006), «Konfranslar, tədbirlər, görüşlər 2002-2006, «Azərbaycan nefti; dünən, bu gün, sabah» adlı kompakt diskler hazırlanmışdır.

«Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» şöbəsi tərəfindən kitabxanaşünaslığın nəzəri və təcrübi məsələləri sahəsində tədqiqatların nəticələri üzrə, eləcə də digər səpgidə aşağıdakı çap məhsullarının nəşrə hazırlanması işi başa çatdırılmışdır.

1. Mərkəzi Elmi Kitabxananın «Elmi əsərləri»nin VII buraxılışı;
2. «XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin əsas inkişaf istiqamətləri»;
3. «Bibliografiya» II cild (Kütləvi İnformasiya vasitələri İnternetdə);
4. «Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının alimləri» (I hissə. Humanitar və ictimai elmlər);
5. «Molla Nəsrəddin» jurnalının tədqiqinin bibliografik göstəriciləri;

6. «Azərbaycan folkloru» biblioqrafik göstəricisi;

7. Mərkəzi Elmi Kitabxanaya 2006-cı ildə yeni daxil olan kitablar. İnformasiya bülleteni, 1, 2, 3-cü buraxılış;

8. Dövri və nəşri davam edən ədəbiyyat;

9. AMEA nəşrlərinin bibliografiyası: İllik. 1985

2006-cı ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın İnternet səhifəsi təkmilləşdirilmiş, səhifənin rus və ingilis variantları hazırlanmışdır, indi artıq kitabxananın saytındakı səhifələr 765-ə qədər çoxalmışdır. «Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» şöbəsinin əməkdaşları tərəfindən sayta «Azərbaycan və Ukrayna kitabxanaları arasında elektron informasiya mübadiləsi» adlı səhifə əlavə etmişdir. Burada hər iki ölkənin kitabxanalarından toplanmış elektron nəşrlər yer almışdır. İnternet səhifəsinə «Xəbərlər» və «Elektron kitabxana» bölmələri əlavə olunmuşdur.

2006-cı il ərzində Mərkəzi Elmi Kitabxananın İnternet səhifəsinə 21030 istifadəçi müraciət etmişdir. Onlar ümumilikdə sayta 59594 dəfə baxmışlar. (10)

2006-cı ildə sayta dünyanın 53 ölkəsindən müraciət olunmuşdur. Sifarişçilərin 31 faizi Azərbaycandan, 22 faizi Rusiya Federasiyasından, 11 faizi Türkiyədən, 10 faizi Ukraynadan, 7 faizi isə Belarusdan, qalan 19 faizi isə digər ölkələrdən olmuşdur.

Hazırda saytın alman və fransız dillərində olan variantları üzərində iş gedir və yaxın gələcəkdə sayt 5 dildə fəaliyyətini davam etdirəcəkdir.

Mərkəzi Elmi Kitabxana cari ildə Azərbaycanın informasiya agentlikləri ilə əlaqəni genişləndirmiş, kitabxananın saytında dərc olunan məlumatlar AzərTac, Trend, APA kimi agentliklərin informasiya bloklarına əlavə olunmağa başlamışdır.

2004-cü ildə MEK Azərbaycan Kitabxana-İnformasiya Konsorsiumuna daxil olmuş, EBSCO elektron məlumat bazasından 40000 adda xarici tammətənli elmi jurnaldan İnternet vasitəsilə istifadə etmək imkanı əldə etmişdir. (10)

Bütün bu qeyd olunan nəzəri məsələlərin və AMEA MEK-nin iş təcrübəsinin qısa şərhindən aydın olur ki, müasir dövrdə İKT-nin kitabxana işinə tətbiqi aktual problem kimi bu gün də qalmaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Əliyev Z. Ümumi bibliografiyaşünaslıq: Dərs vəsaiti. B.: 2001.-145 s.

2. Əliyev Z. Məmmədov Ə. Bibliografik işin kompüterləşdirilməsinin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti// Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya/Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal. №1.-2003.

3. Xələfov A.A. İnternet vasitəsilə informasiyaşünaslıq xüsusiyyətləri və problemləri//Respublika.-17 aprel.-2002.

4. İnternet informasiyaşünaslığı və informasiyanın mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu//Azərbaycan Respublikası qanunvericilik toplusu. 1998.-№ 6.-s.1214-1222.

5. İnternet informasiyaşünaslığı və kitabxanaların vəzifələri//İnternet informasiya-kommunikasiya texnologiyaları.-2005.-№6 (21)-s.4

6. Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu// Xalq qəzeti.- 1999, 14 mart.

7. Mərkəzi Elmi Kitabxana/ Bələdçi. AMEA-60. B., 2005.- 56 s

8. Rüstəmov Ə. İnformatika./Dərslik.-B.-2002

9. Rüstəmov Ə., Mustafayeva N. Kitabxanalarda elektron sənədlərlə xidmət işinin təşkili// Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya/Elmi-nəzəri, metodik və təcrübi jurnal. 2007.-№1 (20).-s.16-23.

10. MEK-nin «Kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması» şöbəsinin 2002-2006-cı il hesabatı.

Rus dilinda

12. Библиографическая работа в библиотеке. организация и методика. М.-1990.-256 с.

13. Библиография: Общий курс.-М., 1981.-513 с.

14. Стандарты по библиотечному делу и библиографии.-М., -1985.-280 с.

Раифа Везирова

ЭЛЕКТРОННАЯ БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ БАЗА ГЛАВНАЯ ЧАСТЬ СОСТАВА СБА

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о широкой использовании Информационной Коммуникационной Технологии во всех сферах человеческого деятельности для составления, хранения и для правильного направления электронной формы традиционной печатной продукции. Рассказывается о том как применение Информационной Коммуникационной Технологии дает возможность для представления своих фондов в электронной форме, для выхода на глобальный сеть Интернета.